

Nevelők szexuális nevelése

Makrai Kata

Miskolci Egyetem Tanárképző Intézet, Miskolc

1. Bevezetés

Szinte már szállóigévé vált az a megállapítás, elképzelés, idea, hogy az iskola feladata a gyermekek, diákok felnőtt életre való felkészítése. Véleményem szerint ennek a felkészítésnek ki kell térnie a gyermekek személyiségfejlesztésére, arra, hogy a későbbiekben akár egyedül, akár párkapcsolatban ki tudjanak teljesedni, integráns egésként legyenek képesek megélni magukat. Úgy gondolom, ezt nem érhetjük el széleskörűen értelmezett, tervezett szexuális nevelés nélkül.

Ezen elképzelésből indultam ki, mint tanárképzésben oktató személy, jelen tanulmány alapjául szolgáló előadás témáját adó vizsgálat esetén is. A fenti gondolatokra alapozva célom, hogy röviden ismertessem, az európai irányelvek alapján mit tekintünk szexuális nevelésnek, majd megvizsgáljam, ez milyen módon jelenik meg a hazai közoktatást, elsősorban általános iskolai oktatást szabályozó dokumentumokban, végül bemutassam, véleményem szerint ezen irányelveknek milyen módon kéne érvényesülnie a tanárképzésben.

2. A szexuális nevelés európai irányelvei

2.1. A szexuális nevelés fogalma

A WHO Regionális Európai Irodája, illetve a német Szövetségi Egészségnevelési Központ 2010-ben fogalmazta meg az európai szexuális nevelés alapelveit (továbbiakban Irányelv) azzal a céllal, hogy a teljes Európai Unióra kiterjedő sztederdek hozzon létre e nevelési területre vonatkozóan, illetve, hogy szorgalmazza az Unió területén a holisztikus szemléletű szexuális nevelés bevezetését, a hagyományos, a szexualitás veszélyeire koncentrááló szexuális neveléssel szemben. A munkafolyamatba 19 szakértő került bevonásra a tudományos élet különböző területeiről. Munkájuk révén a következő átfogó definíció született meg: „A szexuális nevelés a nemiség kognitív, emocionális, szociális, interaktív és testi vonatkozásainak megtanulását jelenti. Ez a kisgyermekkorban kezdődik és folytatódik az ifjúkor és felnőttkor során is. Célja a gyermekek és fiatalok szexuális fejlődésének elősegítése és védelme. Fokozatosan elsajátíttatja a gyermekekkel és fiatalokkal azokat az ismereteket, készségeket és értékeket, amelyek révén megértik és élvezik saját nemiségüket, biztonságos és kielégítő kapcsolatokat létesítenek, s felelősséget vállalnak a saját és mások szexuális egészségéért és jóllétéért. Képesé teszi őket olyan döntésekre, amelyek javítják életük minőségét és elősegítik egy jóindulatú és igazságos társadalom építését.” (WHO és BZgA 2010: on.). A definíció tehát az említett hagyományos szexuális neveléssel szemben a fogalom széleskörű értelmezését teszi lehetővé. Mind életkori, mind tartalmi dimenziókban kiterjeszti annak értelmezési kereteit. A szexualitás sokkal pozitívabb felfogását tükrözi.

2.2. A szexuális nevelés alapelvei

Az Irányelv a szexuális nevelés hét alapelvét fogalmazza meg, melyek a következők:

1. A szexuális nevelésnek mind tartalmában mind formájában tekintettel kell lennie a gyermek életkorára, fejlettségi, értelmi szintjére, arra a kulturális és szociális környezetre, melyben nevelkedett, illetve társadalmi nemére.
2. A szexuális nevelés alapját az alapvető emberi jogok adják.
3. A szexuális nevelés alapja a pszichés jól-lét érzése, melynek része az egészség.

4. A szexuális nevelés esetén biztosítanunk kell a nemek egyenjogúságát, a személy társadalmi nemével kapcsolatos önmeghatározását, és azt, hogy az ebben fennálló különbségeket elfogadjuk.
5. A szexuális nevelés kezdete a születés.
6. A szexuális neveléssel hozzájárulunk a teljes közösség, társadalom igazságos és szolidáris működéséhez.
7. A szexuális nevelés során tudományosan megalapozott ismeretekre kell támaszkodnunk (WHO és BZgA 2010).

2.3. A szexuális nevelés célcsoportjai és résztvevői

Az Irányelv élethosszig tartó folyamatként utal a szexuális nevelésre, ugyanakkor deklarálja, hogy legfontosabb szakaszának a gyermek és ifjúkort tartja. E téren is veszélyeztetett csoportként tekint a bevándorló gyermekekre, a szexuális kisebbségek tagjaira, a fogyatékkal élő személyekre, vagy a kedvezőtlen nevelési háttérből érkező gyermekekre.

A célcsoporton kívül utalást tesz a bevonható direkt és indirekt partnerekre egyaránt. Direkt partnerként utal az intézményekben dolgozó pedagógusokra, a gyermekek szüleire, gondviselőire, a szociális szféra dolgozóira, a kortárs csoport tagjaira, illetve az egészségügyi dolgozókra. Indirekt partnernek pedig a döntéshozatalban érdekelt, illetve a támogató szervezeteket tekinti, mint civil szervezetek, politikusok, közösségi vezetők, illetve felsőoktatási, jogi és tudományos intézmények.

Az Irányelv a szexuális nevelés megvalósítóiként ideális esetben e téren képzett szakembereket jelöl meg, ugyanakkor nyomatékosítja, hogy képzett szakember hiányában is nélkülözhetetlen bevezetése. Ebben az esetben a továbbképzés fontosságát hangsúlyozza. Ahogy fogalmaz, „a kompetens nevelőnek szexuálpedagógiai képzésre van szüksége, továbbá a témakör iránti nyitottságra, és hogy erősen motivált legyen annak tanítására; azonkívül hinnie kell a szexuális nevelés fentebb vázolt alapelveiben. [...]Fontos előfeltétel a pedagógus készsége a szexualitással és a társadalom értékrendjével és normáival kapcsolatos, saját attitűdjeinek átgondolására, minthogy szerep-modellként szolgálnak majd a tanulók számára. A szexuális nevelőknek szupervízióra és támogató intézményekre van szükségük.” (WHO és BZgA 2010: on.).

3. Szexuális nevelés megjelenése a hazai oktatást szabályozó dokumentumokban, különös tekintettel, a pedagógusokkal szemben támasztott elvárásokra

A 2011. évi CXC törvény a nemzeti köznevelésről nem tartalmaz explicit utalást az intézményi szexuális nevelésre vonatkozóan. Ugyanakkor a 62§ 1. fejezetének „a” pontjában megfogalmazásra kerül a pedagógus kötelezettségeit és jogait tárgyalva, hogy a pedagógus feladata, hogy „nevelő és oktató munkája során gondoskodik a gyermek személyiségének fejlődéséről, tehetségének kibontakoztatásáról, ennek érdekében tegyen meg minden tőle elvárhatót, figyelembe véve a gyermek egyéni képességeit, adottságait, fejlődésének ütemét, szociokulturális helyzetét” (2011. évi CXC törvény, 62§ 1.a.), valamint a „g” alpontja kimondja hogy a pedagógus feladata, hogy „a gyermek testi-lelki egészségének fejlesztése és megóvása érdekében tegyen meg minden lehetséges erőfeszítést: felvilágosítással, a munka- és balesetvédelmi előírások betartásával és betartatásával, a veszélyhelyzetek feltárásával és elhárításával, a szülő - és szükség esetén más szakemberek – bevonásával (2011. évi CXC törvény, 62§ 1.g.). E gondolatok szoros kapcsolatban állnak az Irányelvben megfogalmazott gondolatokkal. A szexuális nevelés ugyanis a személyiségfejlesztés részeként értelmezhető felvilágosító folyamat, melynek minden esetben alkalmazkodnia kell a gyermek életkorához, fejlettségi szintjéhez (WHO és BZgA, 2010).

A fentiekkel szemben a 20/2012 EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról és a 8/2013 EMMI rendelet a

tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről egyértelmű előírásokat vezet be a szexuális nevelést végrehajtó személyek kilétével kapcsolatban. A 20/2012 EMMI rendelet az óvoda- és iskolapszichológus feladatkörébe utalja ezt a nevelési területet azáltal, hogy kimondja, az óvoda- és iskolapszichológus feladata, hogy „megszervezi a nevelési-oktatási intézményben az egészségfejlesztéssel, a nevelő-oktató munka, a szexuális nevelés segítségével, a nevelési-oktatási intézményben észlelt személyközi konfliktusok és az erőszakjelenségek megoldásával kapcsolatos pszichológiai témájú feladatokat.” (20/2012 EMMI rendelet, 132.§ 3.c.) Bár témám szempontjából nem releváns adat, de fontosnak tartom megjegyezni, hogy ezen rendelkezés kiterjeszti a szexuális nevelés életkori határát az óvodai korosztályra is, ami szoros kapcsolatot mutat az Irányelvekben foglaltakkal (WHO és BZgA, 2010).

A 8/2013 EMMI rendelet kibővíti a szexuális nevelési foglalkozásokat tartó személyek körét. A tanárszakok képzési és kimeneti követelményei közül a biológia tanárok szakterületi ismeretein belül találkozhatunk e fogalommal. Az etológiai ismereteken belül a tanárjelölteknek meg kell ismerkedniük „a szexuális viselkedés alapjaival, genetikai szabályozottságával, utódgondozással” (8/2013 EMMI rendelet 4.2.2 fejezet a.). Továbbá az általános iskolai tanárszak ismeretköreibe, az egészségtan ismeretanyaga alatt is találkozhatunk a szexuális nevelés feladatkörével. A biológiantanárok mellett a rendelet a gyógytestnevelő, egészségfejlesztő tanárokat tartja alkalmasnak arra, hogy tematikus szülői értekezletet tartsanak a szexuális nevelés témakörében, valamint az ő szakmódszertani ismereteik közé épülnek be a szexuális magatartással kapcsolatos ismeretek. (8/2013 EMMI rendelet). Azaz elmondható, hogy hazánkban a törvényi szabályozás által adottak az Irányelvben megfogalmazott személyi feltételek, minden általános iskolának rendelkeznie kell olyan szakemberrel, aki a szexuális nevelés terén képzett, hisz mind az iskolapszichológus, mind a biológiantanár foglalkoztatása törvényi előírás (3. melléklet a 2011. évi CXC törvényhez; WHO és BZgA, 2010).

4. A szexuális nevelés tanárképzésbe történő beépítésének lehetőségei

Mindezek ellenére úgy vélem, bármely tanár szakos hallgató képzési rendjébe be kellene kerülni e témakörrel kapcsolatos ismereteknek. Egyrészt amiatt, mert a fent nevezett szakmák esetén jelentős munkaerőhiánnyal állunk szemben. Másrészt, mert, ahogy az Irányelvben is láthattuk, a szexuális nevelés nem egy-egy tanóra keretében történik, hanem folyamat jellegű. A pedagógusoknak pedig készen kell állnia arra, hogy minden pillanatban képesek legyenek adekvát válaszokat nyújtani e témában is diákjaik felmerülő kérdéseire. A következőkben tehát e gondolatokból kiindulva néhány gyakorlati tanácsot kívánok megfogalmazni a szexuális nevelés témakörének tanárképzésbe történő beépítésével kapcsolatban.

Véleményem szerint a szexuális neveléssel kapcsolatban is, mint ahogy a tanárképzés egészében központi fogalom az attitűdformálás. Ahogy az Irányelv is fogalmaz: „a kompetens nevelőnek szexuálpedagógiai képzésre van szüksége, továbbá a témakör iránti nyitottságra, és hogy erősen motivált legyen annak tanítására; azonkívül hinnie kell a szexuális nevelés fentebb vázolt alapelveiben. [...]Fontos előfeltétel a pedagógus készsége a szexualitással és a társadalom értékrendjével és normáival kapcsolatos, saját attitűdjeinek átgondolására, minthogy szerep-modellként szolgálnak majd a tanulók számára. A szexuális nevelőknek szupervízióra és támogató intézményekre van szükségük.” (WHO és BZgA 2010: on.).

Az attitűdformálás számos útja járható ebben az esetben is. Nélkülözhetetlen a hallgatók saját élményeinek használata. Mind a negatív, mind a pozitív élmények erős alapot adhatnak a saját viszonyulás kialakításához. A pozitív élmények hatása egyértelmű. Ugyanakkor gyakran fordul elő, hogy a felvilágosító foglalkozás néven futó tanóra során pironkodó védőnőktől, illetve biológiantanároktól hallhatnak előadásokat a diákok – természetesen nemenként szeparálva – a menstruációról (nem magáról a ciklusról, hanem a használható eszközökről), a

nemi betegségekről, illetve néhány fogamzásgátlási eszközről (persze nem kitérve egyes eszközök használatának módjára, a használat következményeire, illetve arra, hogy ezek milyen módon szólnak bele bizonyos esetekben a testük működésébe). Mit kezdhetünk ezekkel a negatív tapasztalatokkal a tanárképzésben? Megvizsgálhatjuk, mit rontott el a nevelő, munkája milyen hatást váltott ki az adott pillanatban a diákban, illetve e hatásoknak milyen következményei lettek a saját, szexualitáshoz való viszonyában. Mert igen, az attitűdformálás során elkerülhetetlen, hogy a hallgató megvizsgálja saját szexualitáshoz való viszonyát. Hogy miért? Mert azonosítanunk kell a tabusított tartalmakat, hisz a jól működő szexedukáció alapja a nyílt és őszinte kommunikáció.

Nélkülözhetetlen, hogy a hallgatók számára egy színes palettát vázoljunk fel egyrészt a már létező szexuális nevelési programokból, irányzatokból, másrészt az irányelvekhez igazodva, a nemi szerepekkel, a társadalmi nemekkel kapcsolatban. Ez utóbbi különösen fontos, hisz, ha áttekintjük az oktatást szabályozó dokumentumok szexuális nevelésre vonatkozó tartalmait, a legtöbb helyen a hagyományos nemi szerepek, illetve a biológiai nem előnybe részesítése és mindent átható uralma, a társadalmi nemmel szemben tűnnek fel (Lásd. 22/2016. EMMI rendelet, 1. melléklet). Szintén kimarad a diskurzusból a melegség kérdésköre, melynek révén az iskolában jelenlévő diákok egy része nem kap számára is hasznosítható szexuális nevelést.

Ezen kívül fontos, hogy lehetőséget adjunk a hallgatók számára az eltérő nézőpontok ütköztetésére, és mi magunk, oktatók se táborezzünk le egy, számunkra szimpatikus elképzelés mellett. A szexualitással kapcsolatban számos olyan kérdéskör van, melyről egyéni beállítódás, értékrend, döntés alapján kell, hogy egy diák véleményt formáljon. Ilyenek például a biológia kerettantervekben is megjelenő következő tartalmak: önkielégítés, fogamzásgátlás, abortusz, korai szexuális kapcsolatok, családtervezés. Hallgatóinkban is tudatosítanunk kell azt, hogy saját értékítéletük ismertetésével nem foszthatják meg diákjaikat az önálló, szabad választás, döntés lehetőségétől. A cél, hogy abban segítsenek számukra, hogy cselekedeteik széles ismereteken nyugvó, mások iránti felelősséggel is átgondolt, és valóban szívből jövő tettek legyenek.

Korábban már szót ejtettünk a saját élmények fontosságáról. Szintén nélkülözhetetlen, hogy a hallgatók új ismereteiket is saját élmény alapján, gyakorlatorientált foglalkozások révén szerezzék meg. Lehetőség van saját oktatói szexuális nevelési foglalkozások lebonyolítására, de meghívhatunk vendégként óráinkra hazai szakembereket, programokat is.

5. Összegzés

Zárásként szeretnék néhány gondolatot megfogalmazni arról, hogy miért is lenne nagyon fontos terület a szexuális nevelés a tanárképzésben. Elmondható, hogy a hazai általános iskolai oktatást szabályozó dokumentumok által a szexuális nevelésről kibontakozó kép sokszínű. Bizonyos területeken szorosán kapcsolódunk a nemzetközi trendekhez, míg más területeken jelentős elmaradást mutatunk, valamint vannak olyan területek is, melyeken a haladó és az erősen konzervatív szemlélet egyszerre van jelen. Tudatosítanunk kell azonban azt, hogy a dokumentumok szintje messze nem a valóságot tükrözi. Olyan nevelési terület ez, melyet nagyban befolyásol a megvalósító intézmény, és különösen a megvalósító személy normarendszere. Ahogy korábban is írtam, a szexuális nevelésnek számos olyan része van, mellyel kapcsolatban fontos, hogy engedjük, hogy a gyermek, vagy fiatal maga alakítsa ki véleményét, identitását, normarendszerét. Nekünk, pedagógusoknak egyetlen dolgunk a lehetséges utak felvázolása, annak elősegítése, hogy minden meghozott döntés felelősségteljes, átgondolt legyen, és ne külső nyomás által szülessen meg. Tehát, hiszem, hogy a korszerű szexuális nevelés elsősorban tanári attitűd kérdése, mely kiépítése a tanárképzés felelőssége.

Irodalom

- Móré M. 2010. A tartalomelemzés, mint a szakdolgozatírásban alkalmazható kutatási módszer. In: Kovácsné Bakosi É. (szerk.): *Társadalomtudományi tanulmányok III.* Debrecen: DE. Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar.
- Radó P. 2009. *A közoktatás tartalmi szabályozásának rendszere Magyarországon.* <http://ofi.hu/tudastar/onkormanyzat-kozoktatas/kozoktatas-tartalmi> (letöltve: 2018.06.08.)
- Semsey G. 2016. *A szexuális nevelés gyakorlata a magyarországi gimnáziumokban.* Doktori (PhD) disszertáció. Budapest: ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar. http://ppk.elte.hu/file/semsey_gabor_disszertacio.pdf (letöltve: 2018.06.08.)
- WHO és BZgA 2010: *Az európai szexuális nevelés irányelvei. Vázlat a politikusok, nevelési és egészségügyi intézmények és szakemberek részére.* Köln: Szövetségi Egészségnevelési Központ. http://www.szexualpszichologia.hu/who_iranyelvei.html (letöltve: 2018.06.08.)

Jogszabályok jegyzéke

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100190.TV> (letöltve: 2018.06.08.)
- 20/2012 EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200020.emm> (letöltve: 2018.06.08.)
- 51/2012. EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről.
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200051.emm> (letöltve: 2018.06.08.)
- 110/2012 Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf (letöltve: 2018.06.08.)
- 8/2013 EMMI rendelet a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről.
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=158734.333490 (letöltve: 2018.06.08.)